

Umhverfis- og auðlindaráðuneytið
Skuggasundi 2-4
150 Reykjavík

12. ágúst 2019

Varðar: Umsögn og athugasemdir frá Skógræktinni varðandi stofnun þjóðgarðs á miðhálandi Íslands

Vísað er til efnis á samráðsgátt stjórnvalda sem birt var 22. maí sl., þar sem óskað er umsagnar um textadrög verkefnis þverpólitískrar nefndar sem vinnur að stofnun þjóðgarðs á miðhálandi Íslands: Skilgreining á mörkum þjóðgarðs, áherslur um skiptingu landsvæða innan þjóðgarðsins í verndarflokka, umfjöllun um hugsanlegar aðkomuleiðir og þjónustumiðstöðvar. Þakkar Skógræktin fyrir tækifærið til að gera umsögn um drögin á þessu stigi.

Tillaga:

Skógræktin leggur eindregið til að fyrirhuguð mörk hálandisþjóðgarðs verði endurskoðuð. Horfið verði frá áherslum á magn, en þess í stað miðað við gæði, þ.e. að ná góðri vernd á þeim svæðum sem virkilega hafa náttúrufarslega sérstöðu. Hálandisþjóðgarður verði þar með ekki samfelldur, en í því felst lítil fórn. Miðað verði við að það land sem lagt er til að tilheyri IUCN verndarflokkum V og VI skv. fyrirbyggjandi tillögu verði þess í stað ekki innan þjóðgarðsins.

Rök fyrir þessari tillögu eru eftirfarandi:

1. Ástand lands

Landgræðslan bendir í fyrri umsögn um tillögur að helstu áherslum í stjórnunar- og verndaráætlun við stofnun þjóðgarðs á miðhálandi Íslands á þá sérkennilegu stefnu út frá gróðurvernd að höfuðáhersla nýs þjóðgarðs verði að varðveita núverandi ástand gróðurs og eyðisanda á hálandi Íslands. Þar kemur fram sú skoðun, að eyðisandar séu talin sérstæð náttúrufyrirbæri og að þeir séu einkennandi fyrir miðhálandi Íslands og að verndarmarkmið þjóðgarðsins skuli snúa sérstaklega að vernd og viðhaldi „lítt snortinna víðerna“. Kemur þetta verndarmarkmið einnig fram á bls. 5 í þeim drögum sem kynnt voru 22. maí s.l. og lýsir mjög sérkennilegri afstöðu í ljósi bæði landnotkunar og gróðureyðingar í fortíð og nútíð. Skógræktin tekur undir ábendingar Landgræðslunnar þess efnis að hálandi Íslands var að stórum hluta vel gróið fyrr á öldum og að ósjálfbær landnýting orsakaði jarðvegseyðingu á stórum hluta hálandis landsins. Víða má enn finna birki, víði og reynivið langt inni á hálandi sem sýnir glöggt hversu útbreiddir skógar voru fyrr á tímum á hálandi Íslands. Örnefni víða um hálandið vísa einnig til alls annars gróðurfars en þar er nú. Það land sem nú er ógróið og örfoka á hálandinu, er enn að blása upp og eyðast, losar kolefni ekki síður en framræst votlendi og slíka losun þarf að stöðva. Telur Skógræktin að það eigi að vera eitt af meginmarkmiðum Íslendinga að græða upp hálandið eins og kostur er og endurheimta þá virkni vistkerfa sem áður var á hálandinu, s.s. vatnsmiðlun, kolefnisbindingu, líffræðilega framleiðni og fjölbreytni ofl. Einnig er nauðsynlegt að efla getu gróðurvistkerfa til að takast á við framtíðaráföll vegna öskufalls og ekki síst þær breytingar sem þegar eru og munu verða á loftslagi.

Á áherslum í skógrækt og landgræðslu annars vegar og áherslum sem tengjast friðlýsingu hins vegar er sá munur að hinar fyrrnefndu gera ráð fyrir framkvæmdum til að breyta ástandi lands, einkum gróðurfari, en hinar síðarnefndu eru almennt ekki aðgerðamiðaðar. Ákvarðanir um friðlýsingu hafa því mikil áhrif á það hvort t.d. verði unnið að endurheimt birkiskóga eða eflingu gróðurs beitalanda.

Endurheimt skóga og annars gróðurs eru meðal lögbundinna verkefna Skógræktarinnar og Landgræðslunnar, en hingað til hafa slík verkefni ekki verið áberandi í skilgreindum markmiðum friðlýstra svæða.

Víða á hálendinu eru örfoka svæði þar sem þörf er á aðgerðum til að stöðva jarðvegsrof, efla gróður eða stuðla að endurkomu kjarrs og skógar. Þörfin helgast af slæmum áhrifum rofs á nærliggjandi svæði, beitarálagi og sérstaklega því að nú er þörf á að land sé vel gróið svo það bindi kolefni frekar en að losa það. Réttara væri að fela Landgræðslunni og Skógræktinni umsjón með þeim löndum frekar en að friðlýsa þau. Verði niðurstaðan sú að halda sig við núverandi tillögur væri rétt að gera ráð fyrir formlegri aðkomu Skógræktarinnar og Landgræðslunnar að umsjón með þjóðgarðinum.

2. Skýrslur og tillögur þeirra

Allmargar skýrslur hafa fjallað um hálendi Íslands og í þeim hafa oft komið fram tillögur um aðgerðir eða úrbætur. Lengi hefur verið unnið að gróðurkortlagningu og endaði sú vinna með útgáfu vistgerðaskýrslu Náttúrufræðistofnunar. Þar kemur fram mat á verndargildi mismunandi gróðurlenda. Ólafur Arnalds, prófessor við Landbúnaðarháskóla Íslands, kortlagði jarðvegsrof ásamt samstarfsfólki sínu. Þar kemur m.a. fram hvar þörfin væri mest á að hætta beit og stunda virka uppgræðslu. Rammaáætlun um virkjunarkosti er nýleg og hefur fengið mikla umfjöllun. Þar kemur fram flokkun á virkjunarkostum, m.a. með tilliti til náttúruverndargildis. Svo er auðvitað til náttúruvinjaskrá og náttúruverndaráætlanir þar sem áherslur í náttúruvernd koma sérstaklega fram.

Í skýrslu með tillögum um mörk miðhálandisþjóðgarðs sem nú liggur fyrir skortir að þessi umtalsverða þekking á landkostum sé nýtt. Dýrustu náttúruþerlur, góðir virkjunarkostir og örfoka land sem þarfnast uppgræðslu er allt sett undir einn hatt. Spyrja verður hver tilgangurinn sé með því? Í skýrslunni er aðeins eitt svar við því. Það er stærð fyrirhugaðs þjóðgarðs. Svo virðist sem sérstaklega mikilvægt sé að þjóðgarðurinn verði stór.

Stærð hrífur. Það þykir merkilegt að búa til stóran þjóðgarð, en huga verður vel að því hver ástæðan sé fyrir því og hvort það sé yfir höfuð æskilegt. Vernd stórra samfelldra svæða er sums staðar nauðsynleg. Rökin eru einkum þau að dýrategundir þurfa stór óðöl eða að vernda þurfi farleiðir dýra. Þess vegna er uppskipting vistkerfa (e: fragmentation) slæm. Svo er þessi hugmyndafræði flutt til Íslands þar sem engin dýr eru sem þurfa stór friðuð óðöl. Erfitt er að koma auga á raunveruleg rök í skýrslunni sem hér er til umfjöllunar fyrir því að vernda þurfi svo stór samfelld svæði.

Á hálendi Íslands eru allmargir staðir sem æskilegt er að vernda, ýmist vegna landslags, jarðmyndana eða lífríkis. Til að stjórna þeim vel er e.t.v. ekki slæm hugmynd að láta þau saman mynda þjóðgarð. En sá þjóðgarður þarf ekki að ná til alls þess lands sem liggur á milli þeirra, lands sem er örfoka og þarfnast uppgræðslu, lands sem notað er til beitar og þarfnast beitarstýringar frekar en friðlýsingar eða lands sem hentar til skógræktar til að binda kolefni og þar með freista þess að draga úr bráðnunarhraða jöklanna. Þessi svæði verða áfram víðerni þó þau verði ekki hluti þjóðgarðs og þó þau yrðu meira gróin. Fyrirmyndin að ósamfelldum þjóðgarði varð til þegar ákveðið var að láta Jökulsárgljúfur tilheyra Vatnajökulsþjóðgarði. Við þekkjum það vel hjá Skógræktinni að dreifð starfsemi skapar ekki stjórnunarbænda.

Í skýrslunni sem fjallað er um hér kemur fram að land það sem mynda á þjóðgarðinn hefur mismikið verndargildi. Með hugmyndinni um stóran samfelldan þjóðgarð verður ekki hjá því komist að taka á einhvern hátt tillit til þessarar staðreyndar. Því er verndin gengisfelld á stórum hluta svæðisins með því að nota mismunandi verndarflokka IUCN. Úr verður „hálfgerður þjóðgarður“ eða „þjóðgarður að nafninu til“. Því hlýtur sú spurning að vakna hvort ekki sé skynsamlegra að halda sig við virka og góða náttúruvernd á þeim svæðum sem mikilvægt er að vernda en sleppa hinum. Þar með yrði til ósamfelldur en sannkallaður þjóðgarður. Í honum væru margir af helstu ferðamannastöðum hálendisins og í tengslum við þá mætti byggja upp aðstöðu.

3. Framtíðar landnotkun

Með hlýnandi loftslagi munu vaxtarskilyrði gróðurs á hálendinu breytast og kann hluti þess að verða hentugur til ýmiss konar ræktunar ef fram fer sem horfir, bæði til landbúnaðar og skógræktar, þ.m.t. endurheimtar birkiskóga. Ef að líkum lætur verður meðalhiti í 400-500 metra hæð eftir 100 ár eins og hann er nú við sjávarmál. Undir þeim kringumstæðum verður ekki hægt að varðveita heimskautagróður þar sem hann fyrirfinnst nú, ekki frekar en að hægt verði að varðveita jöklana. Eftir 200 ár er líklegt að stærstur hluti hálendisins verði byggilegur.

Eins og fyrr sagði liggur fyrir ýmiss konar greining á núverandi landkostum, þörf á úrbótum og nýtingarmöguleikum á miðhálendinu, sem ekki er tekið tillit til í tillögunum um miðhálendisþjóðgarð. Möguleikar framtíðarinnar verða að öllum líkindum enn fjölbreyttari. Það kann því að vera nokkur skammsýni fólgin í því að ganga svo langt í friðlýsingu sem nú er lagt til.

4. Þjóðlendumörk sem viðmið

Mörk þjóðlendna helgast af byggðamynstri fortíðarinnar og af því hvar einstakir landeigendur hafa getað sýnt fram á lögformlegt eignarhald. Þau taka ekki tillit til landkosta og á engan hátt til verndargildis. Þau eru sums staðar ekki einu sinni á hálendinu. Þau eru lögð til sem mörk miðhálendisþjóðgarðs af þeirri ástæðu einni að líklegt þykir að landeigandinn (ríkið) geti samþykkt það með heldur einfaldara móti en ef semja þyrfti við aðra landeigendur. Það eru ekki góð rök fyrir ákvörðun um mörk þjóðgarðs. Afmörkun þjóðgarðs á að helgast af því hvaða svæði hafi í raun það gildi að það verðskuldi að njóta þeirrar verndar sem hugtakið „þjóðgarður“ ber með sér. Annað er gengisfelling á hugtakinu. Í þessu tilviki er sú gengisfelling mjög gróf þar sem um er að ræða örfoka land á eldvirka beltinu sem og lönd í gróðurtötrum sem nýtt eru sem beitolönd víða annarsstaðar í jöðrum hálendisins. Hér er verið að blanda saman umsjá þjóðlendna við stofnun þjóðgarðs. Ef fela þarf opinberum aðilum umsjón með þjóðlendum er land til uppgræðslu og/eða beitarnytja betur fyrir komið hjá Landgræðslunni og þau svæði sem henta til endurheimtar skóglendis hjá Skógræktinni.

5. Kostnaður

Vatnajökulsþjóðgarður er í talsverðri skuld við ríkissjóð vegna mikillar yfirkeyslu miðað við fjárframlög. Sama gildi oft um Skaftafell og Jökulsárgljúfur og Snæfellsjökulsþjóðgarður er fjársvelltur. Því miður verður að ætla að sú staða verði viðvarandi að fjármagn til uppbyggingar og viðhalds þjóðgarða verði áfram takmarkað. Skynsamlegt þykir að reisa sér ekki hurðarás um öxl. Fjárveitinganna vegna, mætti líta á Vatnajökulsþjóðgarð sem grunn að miðhálendisþjóðgarði og bæta svæðum við þegar fjárveitingar eru fyrir hendi, frekar en að setja meginhluta miðhálendisins undir hatt þjóðgarðs á einu bretti.

6. Loftslagsmál

Þó ekki sé sérstaklega fjallað um áhrif stofnunar miðhálandisþjóðgarðs á losun gróðurhúslofttegunda í þeim drögum sem leitað er umsagnar við, vill Skógræktin koma eftirfarandi vangaveltum á framfæri. Þjóðgarðar hafa mikið aðdráttarafl fyrir ferðamenn og gæti miðhálandisþjóðgarður haft í för með sér töluverða fjölgun ferðafólks til landsins. Skógræktin leggur til að skoðuð verði áhrif þeirrar aukningar á loftslagið, vegna aukinnar koltvísýringslosunar frá flugferðum, skipaferðum, akstri ferðaþjónustuaðila og bílaleigubíla. Hvernig á að binda þá losun sem þar verður til? Væri hægt að binda hluta þeirrar losunar með skógrækt og uppgræðslu á miðhálandinu?

Samantekt

Skógræktin mælir með því að þau svæði á hálandinu sem eru nú þegar friðlýst myndi saman fyrstu útgáfu af miðhálandisþjóðgarði. Síðan myndu önnur svæði á Náttúruverndaráætlun bætast við í seinni áföngum. Það eru engin rök fyrir því að þjóðgarður þurfi að vera samfelldur.

Virðingarfyllt,

Þröstur Eysteinnsson
skógræktarstjóri